

AGRO **bilim.kz**

NASEC

НАЦИОНАЛЬНЫЙ АГРАРНЫЙ
НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ЦЕНТР

МИНИСТЕРСТВО
СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Түркістан облысы Сайрам ауданы "Бажор-Агро" ш/қ жағдайында симменталь тұқымды импорттық сүтті ірі қара малды өсіру тәжірибесі

Спикер: Абдуллаев Конысбай Шаимович – Мал шаруашылығы бөлімінің меңгерушісі, а.-ш.ғ.к.
Сарапшы : Жумабаев Шерали Ахметович – а.-ш.ғ.к.

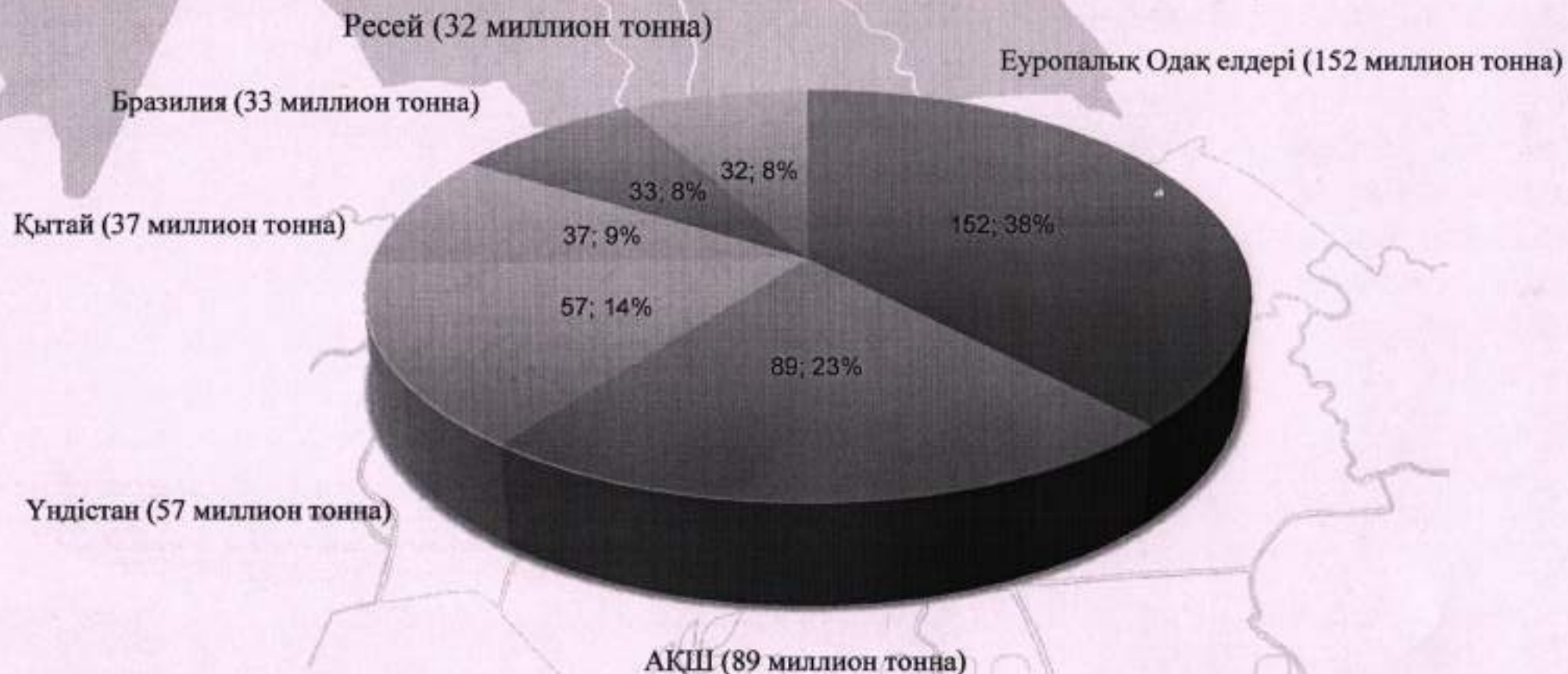
12.09.2025ж.
Түркістан облысы,
Сайрам ауданы,
Қарамұрт ауылдық
округі, Қарамұрт ауылы

Мақсаты: Түркістан облысы Сайрам ауданы "Бажор-Агро" ш/қ жағдайында симменталды тұқымды импорттық сүтті малды өсіру тәжірибесін үйрену.

Семинардың міндеттері:

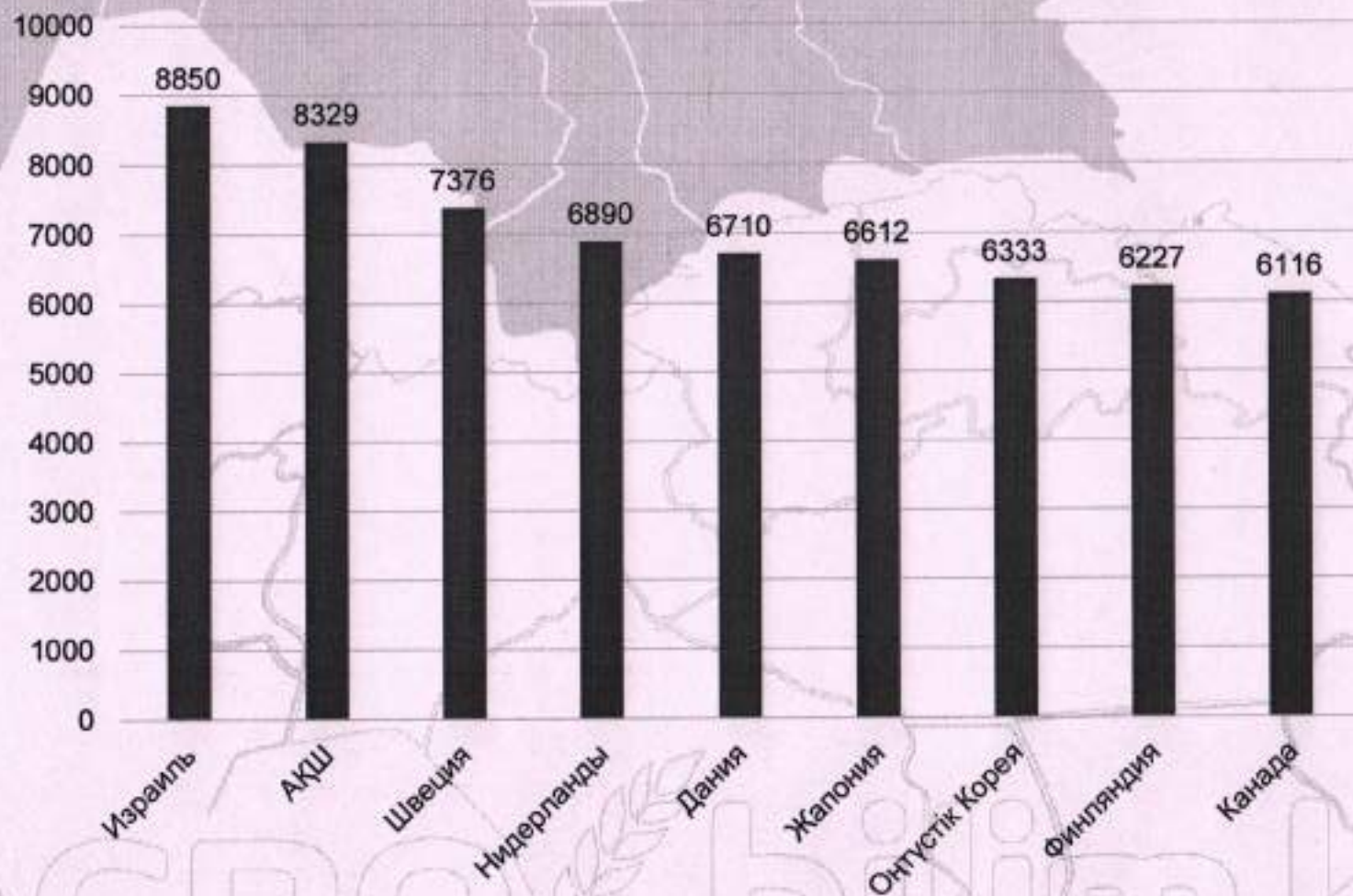
- ❖ Әлемде және Қазақстанда мал шаруашылығын дамытудың жай-күйі мен перспективаларын қарастыру;
- ❖ ҚР-дағы мал шаруашылығы саласының негізгі мәселелерін айқындау;
- ❖ Мемлекеттің рөлі және мал шаруашылығы саласын мемлекеттік қолдауларымен танысу;
- ❖ "Бажор-Агро"Ш/Қ-да симменталды тұқымды импортталған сүтті ірі қара малдың акклиматизациялық және бейімделу қабілеттерін үйрену;
- ❖ ҚР-да сүтті мал импорты мәселелерін қарастыру;
- ❖ "Сиырлардың көбею аймағы" факторының симменталь малдың экономикалық пайдалы белгілеріне әсерін айқындау;
- ❖ Симментальды сиырлардың көбею қабілетін үйрену;
- ❖ Симментальды сиырлардың өндіріс циклдан шығуының негізгі себептерін және желінінің технологиялық қасиеттерін талдау жасау.

Әлемде және Қазақстанда мал шаруашылығын дамытудың жай-күйі мен перспективалары

1-Сурет. Ірі сүт өндірушілер

Сиырлардың өнімділік көрсеткіштері

Қазақстан Республикасы Статистика комитетінің деректеріне сәйкес, 2022 жылдың қаңтар-желтоқсан айлары аралығында 8,4 млн. бас ірі қара тіркелген, оның 50 пайызы, ал бұл шамамен 4,2 млн. бас халықтың шаруашылығына тиесілі, бұдан әрі 40 пайыз және 3,4 млн. бас жеке кәсіпкерлер мен шаруа немесе фермер қожалықтары, ауыл шаруашылығы кәсіпорынындағы мал саны ең аз 806 мың бас және 10 пайыз.

**Қазақстан Республикасының сүт саласының
дамуын тежейтін негізгі факторлар**

Әлсіз шикізат базасы

Сүт инфрақұрылымының дамымағандығы

МТЖ үшін жоғары бағалар

**Жабдықтың моральдық және
физикалық тозуы**

Қаржылық және инвестициялық мәселелер

ҚР-да өсірілетін сүтті мал тұқымдарының негізгі өнімді көрсеткіштері

№ р/с	Тұқым өсіру аймағы, облыстар	Негізгі өнімділік көрсеткіштері	Ұсынылған өсіру аймағы, облыстар
1	Голштейн тұқымы	Сүт өнімділігінің ең жоғары және кең таралған тұқымдарының бірі. Асыл тұқымды сиырларда лактация үшін орташа сүт шамамен 7,0 және 7,5 мың кг сүтті құрайды.	Алматы, Жетісу, Түркістан
2	Симменталь тұқымы	Бұл өнімділіктің аралас бағытының тұқымы. Сүтті-етті бағыттағы симменталды тұқымның қазақстандық популяциясы құрылды-өнімділіктің сүт бағытындағы "Ертіс" – қазақ ішілік қызыл-алуан түрі. Сиырлардың тірі салмағы 500 – ден 870 кг-ға дейін, бұқаларда оларды пайдалану мақсаттарына байланысты 900-1300 кг құрайды. Тауарлық табындардағы өндірістік жағдайларда сиырлардың орташа сауымы 5,0-ден 5,5 мың кг-ға дейін, ал асыл тұқымды табындарда майлылығы 3,8% болған кезде лактация үшін 7,8-ден 9,5 мың кг-ға дейін сауылады.	Қарағанды, Шығыс Қазақстан, Қостанай
3	Алатау тұқымы	Өнімділіктің аралас бағыты, 1950 жылы сыналған. Сиырлардың тірі салмағы 500-650 кг, бұқалар-850-1100 кг.бұқалардың орташа тәуліктік өсуі 800-ден 1200 Г-ға дейін, сою өнімділігі 53-тен 60% - ға дейін. Тауар фермаларында лактация үшін орташа сүт 3600-ден 4000 кг-ға дейін, ал асыл тұқымды топтарда 4,5-тен 5,5 мың кг-ға дейін, майлылығы 3,8-4,2% құрайды. Алатау мал тұқымының негізінде 2007 жылы өнімділіктің сүт бағытындағы "Ақырыс" тұқымдық типі құрылды және сыналды.	Алматы, Жетісу, Талғар ауданы, таулы және тау бөктеріндегі аймақтар
4	Әулиеата тұқымы	1974 жылы ресми түрде сыналды. Сиырлардың тірі салмағы 400-450 кг, бұқалар-700-ден 1000 кг - ға дейін.тауарлық фермалардағы орташа сүт мөлшері 2500 - 3200 кг, майлылығы 3,7-3,8% құрайды. Әулиеатин және акклиматталған қара-түрлі-түсті тұқымның негізінде "Сайрам"қара-ала-түсті малдың жаңа сүтті Оңтүстік түрі құрылды. Сиырлардың тірі салмағы 520-540 кг, бұқалар – 700-900 кг.лактация үшін орташа сауын тауарлық шаруашылық жағдайында 4,5-5,0 мың кг құрайды. Асыл тұқымды сиырлардың сүт өнімділігі майлылығы 3,7-3,8 кг 7000 кг құрайды%	Жамбыл облысы (өсіресе Жамбыл және Байзақ аудандары)

5	Қызыл дала тұқымы	Сиырлардың тірі салмағы 500 кг, бұқаларда-900 кг. асыл тұқымды табындардағы сүт өнімділігі 3,7 - 3,9% майлылығы бар 4-5 мың кг сүтке дейін жетеді. Қазақстан жағдайында селекциялық жұмыстар жүргізілді, жақсарту үшін қызыл-дат, англер тұқымды бұқалар пайдаланылды. Оның негізінде сүтті малдың қызыл түрі құрылды. Сиырлардың тірі салмағы 520-650 кг, бұқаларда-750 – 950 кг.тауарлық табындарда сүт өнімділігі 4500 кг, ал асыл тұқымды табындарда-5,0-5,5 мың кг,майлылығы 3,7-3,9%, ақуыздылығы 3,2-3,3% құрады.	Қостанай, Солтүстік Қазақстан, Павлодар, Ақмола
6	Айршир тұқымы	Бұл малдың өнімділігі әр түрлі елдерде әр түрлі: майлылығы 3,86-дан 4,4% - ға дейін 4000-нан 7000 кг-ға дейін.	Алматы, Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан
7	Джерси тұқымы	Тұқым майлы сүт түріне жатады. Орташа сауу 3268-ден (Англия) 4239 кг-ға дейін (АҚШ), майлылығы 4,90% - дан 6,21% - ға дейін.	Алматы облысы, жоғары технологиялық жағдайы бар фермерлік шаруашылықтар
8	Қара ала	Қара ала -түсті тұқым Ресейде елдің әр түрлі аймақтарындағы жергілікті малды Голландия тамырының қара және түрлі-түсті малдарының тұқымдарымен кесіп өту негізінде өсірілді. 1959 жылдың шілдесінен бастап тұқым ретінде бекітілді . (КСРО АШМ № 148 бұйрығы). Сиырлардың орташа сүті 3700-4200 кг құрайды, асыл тұқымды мал табындарында сиырлардың орташа сүті 5500-6700 кг сүтті құрайды, майлылығы 3,8 – 4,0% (сүттегі май мөлшері 2,5-тен 5,4% - ға дейін). Тұқымның ішіндегі ең жақсысы 72 ресейлік сиыр болды, одан 4,15% майлы 18086 кг сүт (Челябі облысының тайпасы) бесінші лактациясында сүт алынды.	Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан облысы

Сүтті мал шаруашылығы саласын дамытуды мемлекеттік қолдау

СИММЕНТАЛЬ МАЛДЫҢ СИПАТТАМАСЫ.

Симментальды тұқымды жануарлардың негізгі түсі-ақшыл,ақшыл-ала, қызыл-ала және ақ басы бар қызыл. Таза тұқымды симменталдарда мұрын айнасы, тіл, жұтқыншақ және қабақтар ашық қызғылт болады. Әдетте, симментальды тұқымның жануарлары үлкен (биіктігі 150-155 см), пропорционалды қосу (дененің қиғаш ұзындығы 160-165 см), күшті қаңқасы бар (метакарпальды шеңбер 19-21 см); басы үлкен, маңдайы кең; мойны орташа ұзындық; кеуде терең (68-72 см) және кең (45-47 см), артқы жағы кең; магистральдың артқы жағы ұзын және кең; сегізкөз кейде көтеріледі; бұлшықеттер жақсы дамыған; сыйрақтары әдетте дұрыс орналастырылған; тері қалың; желін жиі дөңгелектенеді, үлкен қоры бар, желіндері үлкен, конустық немесе цилиндр тәрізді. Сиырлардың желін индексі 42-45 % құрайды.

Дене бітімінің кемшіліктерінің ішінде артқы аяқтардың дұрыс орналаспауы, Арканың салбырауы, желіннің алдыңғы бөліктерінің әлсіз дамуы, сондай-ақ ені бойынша кеуде қуысының жеткіліксіз дамуы бар. Сиырлардың тірі салмағы 550-650 кг (максимум 1060 кг), бұқалар 900-1200 кг (максимум 1380 кг); бұзаулар туылған кезде – 36-45 кг, 12 айлық жаста-250-300 кг.

Өнімділік. Әр түрлі өсіру аймақтарындағы симментальды сиырлардың сүт өнімділігі бірдей емес. Сүттің орташа мөлшері 3000–нан 5000 кг – ға дейін, сүттің майлылығы 3,7–3,9 %, ал ақуыздың мөлшері 3,2-3,4% құрайды. Асыл тұқымды шаруашылықтарда сауын 6000-6500 кг және майлы сүт 4,0–4,1% жетеді. Тұқымда көптеген сиырлар бар, олар жоғары сүтті жоғары майлы сүтпен біріктіреді. Мальвина сиырынан-2843 4-ші лактация үшін 3,94% майлы 14 431 кг сүт алынды; қара щек ТЖМ-3805 10-шы лактация үшін 4,36% майлы 14 009 кг сүт берді. ТЖ-839 қақпасы сиырдан 300 тәулік ішінде 4-ші лактация кезінде 6,04% майлылығы бар 6508 кг сүт сауылды. Өмір бойы өнімділігі бойынша симментальды тұқымның рекордшысы-CHRSМ-1364 Королька сиыры, одан 14 лактация кезінде 104 584 кг сүт алынды.

"Сиырлардың көбею аймағы" факторының симментальды малдың экономикалық пайдалы белгілеріне әсері

Жер учаскелерінің құрылымы және шаруашылық бойынша малдың саны 1.01. 2025
ЖЫЛ

Барлық жер учаскелері, га	Оның ішінде ауыл шаруашылығы алқаптары, га	Оның ішінде			Мал шаруашылығы	
		егістік	шабындық тар	жайылы мдар	Ірі қара мал	
					Барлық бас	Соның ішінде
49,9	49,0	20,0	9,0	20,0	136	94
100	98,2	40,8	18,4	40,8	100	69,1

Соңғы жылдардағы қысқы-қора кезеңіне арналған шаруашылықтың жемшөп балансы

Қысқы кезең, жылдар	Ірі жемшөп, ц						Шырынды жем, ц			Концентраттар, ц			Қажеттілік, ц			1 шартты бас үшін	
	Шөп			сабан			пішен-сүрлем			Өр түрлі түрлері + өзіндік өндіріс			План. азық өлшемі	Факт. азық өлшемі	қамтамасыз ету %	План азық өлшемі	Факт азық өлшемі
	план	факт	%	план	факт	%	план	факт	%								
2022-2023	7964	8564	107	2540	2964	116	14705	-	-	4471	3275	73	11176	7607	68	17,6	12,1
2023-2024	7992	8519	106	2543	3773	148	14723	-	-	4476	4108	91	11190	8515	76	17,8	13,5
2024-2025	7806	10820	138	2483	4792	192	14380	-	-	4171	1865	45	10929	7463	68	17,8	12,1

Сиырлардың жасына қарай сүт өнімділігінің өзгеруі

Көрсеткіштер	1- лактация	2- лактация
Лактация бойынша сиырлардың саны	95	95
Сиырлардың орташа тірі салмағы, кг	501,4	536,2
305 күндік лактация үшін сүт өнімі, кг	6562	6890
Сүт майының құрамы, %	3,96	4,12
Сүттегі ақуыз мөлшері, %	3,23	3,42

Сиырлардың көбею қабілетінің көрсеткіштері

Сиырдың ұрыктандыруға дейінгі кезеңі				Сиырдың суалту кезеңінің ұзақтығы					100 сиырда н бұзау шығым ы,бас
Барлық бас	Орташа күн	90-120 күн,бас	121 күн және көп күндер,бас	Барлық бас	Орташа күн	31-50 күн,бас	51-70 күн,бас	71 күн және көп күндер,бас	
95	136	44	51	95	57	32	45	18	85,2

Сиырлардың жарамсызға шығарылуының негізгі себептері

Жарамсыз шығарылуының себебі	Сиырлар	
	Бас	%
Желін аурулары	-	-
Аяқ- аурулары	-	-
Жарақаттар, жазатайым оқиғалар	1	1,0
Репродуктивті қабілет аурулары	-	-
Басқа себептер (тыныс алу жүйесінің аурулары, метаболизм)	2	2,0

Голштейн тұқымының сиырларының желінінің өлшемдері, см

Көрсеткіш	
Желіннің ұзындығы	34,2
Желіннің ені	31,1
Желін шеңбері	118,5
Алдыңғы ширектердің тереңдігі	27,2
Артқы ширектердің тереңдігі	29,5
Алдыңғы емізіктердің ұзындығы	7,8
Артқы емізіктердің ұзындығы	6,8
Алдыңғы емізіктердің диаметрі	2,6
Артқы емізіктердің диаметрі	2,2

Сиыр желінінің морфофункционалды қасиеттері

Ванна тәрізді, тостаған тәрізді және дөңгелек желін пішіні бар			Сүт беру жылдамдығы					
Бас.	Орташа тәуліктік сүт, кг	Сүт беру жылдамдығы, кг / мин	0,99 дейін	1,0-1,39	1,4-1,69	1,70-1,99	2,0-2,29	2,3 және одан көп
95	24,3	2,11	-	23	32	28	12	

Табындағы рекордтық сиырлардың көрсеткіштері

Кличка, инд. № коров	Лакта- ция	Лактацияның 305 күндік өнімділігі				
		Сауын өнімі, кг	Май %	Ақуыз %	МДЖ кг	МДБ кг
Мантия	2	4500	3,8	3,20	133,0	112,0
Гренада	2	5150	3,7	3,19	116,5	100,4
Висла	2	4800	3,7	3,14	140,6	119,3
Мароко	2	5100	3,9	3,21	120,9	99,5
Асла	2	5490	3,7	3,20	129,1	111,6
Арена	2	4590	3,7	3,17	132,8	113,8
Маска	2	4900	3,7	3,21	144,3	125,1
Ласка	2	5100	3,9	3,16	120,9	97,9
Дакния	2	5200	3,8	3,20	121,6	102,4

Сиырлардың сауын өнімі және май бойынша сипаттамасы

Сауын өнімі бойынша сиырлар тобы 305 күндік лактация	Топтағы барлық сиырлар	Сиырлардың сүттегі май мөлшері бойынша таралуы				
		3,60- 3,69	3,70- 3,79	3,80- 3,89	3,90- 3,99	4,00- 4,99
1200-1500	-	-	-	-	-	-
1500-2000	6	-	3	2	1	-
2000-2500	10	-	2	5	3	-
2500-3000	22	-	3	14	4	1
3000-3500	10	-	2	4	3	1
3500-4000	24	-	3	2	16	3
4000-4500	16		4	6	5	1
4500-5000	3		1	-	2	-

Тірі салмағы бойынша ремонттық қашарларының сипаттамасы

Жас қашарлар	Саны, бас	Орташа салмақ, кг	Орташа тәуліктік салмақ қосуы, г
Туылған кезде	60	26	-
10 айлығында	39	170	510
12 айлығында	12	205	560
18 айлығында	37	332	460

"Бажор - агро" ш/қ-дағы симменталь тұқымды импорттық ірі қара малдың жай-күйін талдау және бағалау шаруашылықта өнімділіктің сүт бағытындағы асыл тұқымды малды өсіру үшін барлық мүмкіндіктер бар деген қорытынды жасауға негіз береді. Тиісті ұстау шарттарының, ауыл шаруашылығы алқаптарының жеткілікті аландарының болуы сүтті мал шаруашылығын дамытуға ықпал ететін болады. Жануарлар табындары сыртқы ерекшеліктері, биологиялық және өнімді қасиеттері бойынша симменталь тұқымды асыл тұқымды жануарлар үшін минималды талаптарға сәйкес келеді. Жануарлардың шығу тегін, олардың өнімділігін, рекордтық сиырлардың өнімділігін талдау табынның өнімділігі бойынша үлкен әлеуетке ие екенін көрсетеді. Болашақта сиырларды жоғары деңгейлі бұқалардың тұқымымен жасанды ұрықтандыруды қолдану, табындарды жақсарту үшін ең жақсы қашарларды таңдау, жас жануарларды мақсатты түрде өсіру, ұстау мен азықтандыру жағдайларын жақсарту алғы шарт жасайды.

«ОБМЖӨШҒЗИ» ЖШС
Басқарма төрағасы

Сарапшы

Лектор

Султанханов С.А.

Жумабаев Ш.А.

Абдуллаев К.Ш.